

ŠOLSKI PRIJATEL.

Izhaja vsak torek na pol pol in velja na leto 2 fl. 12 kr. po pošti, 1 fl. 36 kr. brez pošte.

Číslo 46. V torek 14. novembra 1854. III. tečaj.

O sadjoreji.

(Dalje.)

XIX. Kako se drevesa pri zdravju ohranijo.

Laglej je zdravje ohraniti, kakor zgubljeno zopet pridobiti. To vela pri ljudeh, živini, kakor tudi pri rastljini.

Hočeš zdravo in dolgo rodovitno drevje imeti, moraš sadunosnice že od začetka tako oskerbovati, da jim ne bo zboleli priložnosti, torej:

1. Ne pečaj se s slabimi divjaki. Le lepi zdravi velajo iz goš, naj boljši so pa iz pešk izrejeni divjaki, ki imajo drobne, goste korenince, zdravo muzgo in lepo rast.

2. Kadar boš cepil, opravi zvesto svoje delo, ne maži s ilovco, ampak s cepivnim voskom, in kedar kaj odrežeš, ali se po kaki drugi naključbi drevesu rana stori, jo zaceli s vertnim mazilom.

3. Snaži in trebi zvesto drevje vsako leto, marljivo ga okopavaj, in če kako bolezen ali napako zapaziš, glej, da ji zarano v okom prideš.

Bolezni sadunosnic in njih zdravilo.

Kakor imajo ljudje in živali svoje bolezni, tako tudi drevje po svoji natori. Tem in unim je pa tudi Stvarnik zdravila in pomoči odločil, da se napakam v okom stopi, če ni bolniku od previdnosti božje smertni list podpisan.

Naj navadniše bolezni sadunosnic so:

1. *Rak.* Drevo ima to bolezen, kadar se mu po deblu ali vejah rujave ali černe kraste pokažejo, in nadalje rapove bunke ali pa trohljive jamce naredé, koje se po drevesu raz-

širajo, in zmiraj globokeje v les segajo. Uzrok te bolezni je, če se koža na deblu tisti čas, ko je muzga tekoča, odere in rani.

To bolezen boš ozdravil, če s nožem izrežeš, ali s dletom izdolbiš ves gnili in bolni les iz debla noter do zdravega, in rano s vertnim mazilom zamažeš. Se je pa *rak* kake veje lotil, jo pri deblu gladko odreži. To se pa le stori, kadar muzga ne teče.

2. *Trohljivi žlambor*, kadar deblo u sredi tako strohni ali zgine, da drevo votlo postane, kar od napčnega ceplenja pride. Tej bolezni se ne more u okom priti; drevo pa še veliko let sadje rodi, koje pa tako okusno ni, kakor zdravega drevesa.

3. *Smolika*, kadar drevo po koži černo prihaja, ali pa muzga iz njega solzi, se kakor smola sterdi, in grampasto bunko naredi, kar s časom drevo konča. Ta bolezen le košične sadunosnice zadeva, in odpravi se, če smolikasto gumbo izrežeš do zdravega lesa, rano s cepivnim voskom zamažeš in obvežeš.

4. *Oskrumbe*, kadar koža na drevesu začne od tal proti verhu dimna ali sajasta, sčasoma pa krastava in grampasta prihajati. Drevo neha rasti in medli tako dolgo, da se vsuši, če se mu ne pomaga. Pomaga se mu tako, kakor na smoliki bolnemu drevesu.

5. *Mah*, kateri drevo ne le nerodovitno stori, ampak sčasoma tudi vmori, ker mu naj bolje muzgo izpije in rodovitni živež iz zraka odvzame. S mahom prerašeno drevo se mora očistiti; ves mah po deblu in vejah dobro ostergati, s mahom preveč prerašene veje pa odpraviti; potem in scer po dežju se pa deblo in veje s starim suknom, slamoj, ali s staroj metloj dobro oderga. Jako dobro je, če ga u spomladi, kadar muzga nastopa, vsako drugo ali vsaj tretje leto s apnom pobeliš. To ves mah posuši, zalego gosenc in drugih merčesov pokonča, in drevesu mlado, gladko kožo stori, kar tudi k rodovitnosti veliko pripomore.

Drevju škodljive živali.

Sadunosnicam naj nevarnejše in škodljivše živali so:

1. *Zajci*. Zajec mladike drevesa pošiplje, včasih pa tudi po deblu gladko kožo tako ogloda, da se težko več obraste, ker je zajčja, pa tudi kozja slina in zob naj hujši strup drevju. Govorili smo že, kako se cepljenci obvarovati, in ogrizeni zdraviti morajo. Zajec se ogiblje drevja, če je s apnom pobeljeno, ali večkrat, vsake 8—14 dni s pasjo mašobo pomazano; tudi če se k drevju ražni vsade, t. j. koli, na katerih je meso u dimu viselo.

2. *Kertice in miši*, koje korenine in deblo nad koreninami oglodajo. Če se to zapazi, se mora zemlja od korenin odkopati, merčesom poti zadelati, med perst sdrobljene glažovne, ali drobno nasekanih brinjevih vej namešati, in okoli korenin nasuti in zateptati.

3. *Kebri*, koji se o jutrih iz dreves na perte stresejo, in pomorijo ali perutnini popičijo.

4. *Mravle* — se s perstjov vred od drevesa odpravijo, to je u kaki posodi v vodo ali kalužo odnesó. Na drevesu ne storé toliko škode, kajti le one zalezujejo.

5. *Listne ruši*, koje se na mlade veršiče in perje ali listje nagnjezdijo. Ti merčesi se s mjilenico ali tobačnico odpravijo iz berstov zmijejo, ali pa s žveplom pokadijo, kar jih pomori.

6. *Gosence*, jako škodljive stvari. Zatiramo jih, če jesen in vigred jih zalégo u zavitem suhem perju marljivo obiramo. Če so se pa že gosence po drevju razlezle, tako otresaj veje vsak večer pozno in zjutraj zgodaj, da bodo gosence odpadle. Pa spodaj kako plahto pregerni, da jih vjameš in pomoriš.

Nobena reč pa toliko gosenc ne pokonča, kakor nekatere tice, koje so že od Boga u to namenjene. Ni tedaj prav, pevke loviti in jih moriti; še le privaditi jih moramo na verte, da nam bodo bolj drevje hudih gosenc čistile.

(Dalje sledi.)

Frane Ksaver Lušin,

knezonađškof Goriški.

Lušin je bil 3. decembra 1781 v *Tinskej* fari blizo gradiča Pokajn rojen. Kakor je na kmetih lepa navada, je pri

sv. kerstu dobil ime tistega svetnika, kterega je, kakor pravijo, seboj na svet prinesel, — dali so mu ime *Franc Ksaver*. Njegov oče Lenart, pošten kmetovavec, je imel še eno hčerko. Le po domače, pa vender prav skerbljivo je svoja ljuba otroka izredil. Barbara, kot pobožna in ljubezniva žena povsod štimana, je pri tem težkem pa imenitnem delu svojega moža na vso moč podpirala. Franc je v Tinjah v šolo hodil, kjer je pridni mož, Jožef Wedenik, za učitelja bil. Viditi, kako lahko se France uči, in kako veselo in urno napreduje, so gospod učitel in duhovni gospodi njegovega očeta nagovorili, da ga naj na nemške šole v Celovec pošle. Hodil je mladi fant tukej tudi v latinske šole. Vsim je dopadel, ker se je tako pridno učil in lepo zaderžal. Leta 1797 privihra strašna burja francoskega punta, in hoče ves svet prekucniti in prenarediti.

Ravno tega leta priderejo Francozi tudi na Koroško. Vse cesarske oblasti se razkropijo in skoraj vsi uradniki zapustijo koroško deželo.

Ni čuda, da se je tudi šolska mladina začela bati in da je jej serce vpadlo. Tudi naš *Lušín* in še nekteri njegovih učencov so pobrali šila in kopita, in se iz mesta na tiho deželo podali čakati, kaj da bo prišlo. Alj *Franc Lušín* se smisli na svoje stariše, se jih zboji, in se ne upa po dne in očitno domu. Skrivši in po noči se splazi v neko čumnato, kjer so hlapci spavali, se zraven nekega hlapca v postelj vleže in ne gane. Spal bi bil rad, alj ni mogel srotle; kaj da bo, kaj da bo, mu ni dalo pokoja. Zjutraj pride dekla hlapce zbujati in najde dobro znanega Franceja u postelji pri hlapcu. Hitro k materi leti pravit, kaj da je vidila in zasledila. Mati vsa plašna leti Franceja iskat in zve od njega, da misli vso šolarijo na kljuko obesiti in domá si s rokami težki kruh služiti. Že je pobožna mati v duhu vidila svojega pridnega in ljubega Franceja v mešnem oblačilu pred oltarjem stati, in sedaj je vse njeno upanje in veselje šlo po vodi; gorke solzice žalostnej ženi po po licih priplavajo, ona sklepa in zdihuje, kakor se jej je zdelo, nad zgubljenim sinom. Kako očeta potolažiti, kaj sosedom povedati, to je sedaj skerbnej materi bilo pri sercu? *Prevdarja*

in prevdarja — vendar si vzeme serce in trepetaje stopi pred očeta, rekoč: „France je prišel, on noče več študirati, on hoče biti kmet.“ Oče ni bil tako hud in jezen, kakor je bilo pričakovati. „No, če hoče France kmet biti, naj pa bo“ se Lenart kratko odreže, pošle po sina, mu vkaže gosposko obleko sleči ter kmetiško obleči, mu da svoje cokle, ga prepasa s slamo, kakor je pri hlapcih na seči navada, mu poda koso in vodir, ga s hlapci na travnik spodi rekoč: „Si pri hlapcih spal in jedel, pa ž njimi tudi delaj.“ Tako je bil prihodnji primas Galicie, Lodomerie in Ilirie, knezoškof Tridentinski in nadškof Goriški, cesarski tajni svetovavec in redovni vitez, kakor hlapec in senosek lépo oblečen in v to novo slavno službo vpeljan.

Med tem je žalostna mati vsa v solzah letela k proštu Hietl-nu v Tinjah. Te modri gospod je jo tolažil in jo nagovarjal, pridnemu Franceju prosto voljo pustiti in ga le siliti nikar; zakaj zmetena štrena se bo, ko vojska in burja mine, sopet sama zavnala. Večkrat je France kmetiško oblečen in s težkimi žakli na ramah v mesto dohajal; pa prihodno šolsko leto se je spet v šolo podal, kar bi leto popred nobena živa duša mislila ne bila.

(Dalje sledi.)

Dež.

Ravno ko so ucenci v šolo šli, je začel dež tako močno liti, da so vsi do kože mokri v šolo prišli. O ti priliki jim učnik od dežja tole pravijo: Ne godernajte, da dež gre, ampak pomislite, kako potreben je dež po dolgi vročini. Cvetlice in zeliša se nagnejo proti posušenim tlam. Vse hrepeni in zdibuje po merzli kapljici. Kmalo pa se vsipljajo težke kapljice, ki žejno zemljo napojé, in trudno ovenjene zeliša pokrepčajo.

Lepo tiho in gosto lije pohlevni dežek; vsahnjeni studenci in potoki se zopet polnijo, vse je zopet zeleno in veselo, kar je prej žalostno in klaverno bilo. Zeliša in cvetlice se vzdigujejo in razširjajo svoj prijetni duh po širjavah, prerojena je cela narava, ker zasijala je dobrotljivost nebeška. Velike ra-

dosti se nam mora serce tajati, če vidimo, kako je po rosi božji z novim življenjem navdahnjena cela narava!

O darovi božji! kako jih vredno preceniti moremo! Od zgoraj doli, od dobrotljivega Očeta, kamor večkrat naše oči povzdiguje, vse dobro prihaja. Kako bi dobrotljivega Očeta za vse to zahvalili! — Za pohlevni dežek, brez katerega nič rasti ne more! Smo li vsega tega vredni? Prosimo pa, da nam odpusti, ker ga večkrat žalimo; da nas pokrepča v žalosti in težavah, da bo zmiraj naš dobrotljivi Oče. Prosimo ga, naj nas enkrat v nebesa vzame, kjer je večno veselje, kjer ni ne vročine, ne mraza, ne terpljenja.

Janez Tomšič.

Lastovčino gnezdice.

Dve lastovci ste pod strehoj na slemenu gnezdile. Celo noč ste pri gnezdicu, v kojem sta dva mladiča čepela, čuvljale, ga z svojimi perutnicami pred mrazom skerbno skrivale in že o svitu mladičema marljivo živež donášale. — Jednega dne je strašen ogenj v hiši se vnel. Že je plamen po nadstropju vihrati jel, ko starčeka k gnezdju priletita, ljuba mladiča smerti otet. Vgonavljeta se toraj z nožicami; ali mladiča sta za nesti pretežka, za zleteti pa še prenegodna. Milo vpijeta; menda sta ljudj prositi hotela: „Rešite najna prevboga otročička!“ Ko pa nikogar ni, se starčeka k gnezdju vsedeta, glavice na mladiča položita in z njima v ognju pogineta.

Ljubezen starišev je neprecenljiva; otroci ni vam mogoče jo poverniti; le hvaležni ste vstani starišem biti, kar je vaša sveta dolžnost. Bog dobro ve, koliko noči so vaši stariši z vami prebudili, koljko skerbi z vami imeli in še imajo. Bodite jim toraj hvaležni, da vas božja roka ne zadene.

T. Dernač.

Rana ura zlata ura.

Ljudje želijo sploh si dolgo živeti. Dolgo letje se pa ne dá doseči lekarijami, ne kupiti zlatom; vendar zamore človek — če le hoče — dolgo živeti. Kako to?

Spavaj manj in živel boš dalje; kajti le tisti živí, ki deluje; kdor pa spi, ne deluje.

Spanje je scer potrebno opraviti; predolgo spavati škodje pa deloma zdravju, deloma nam jemlje poslovanja čas; tedaj je treba prikratiti spanje.

Vprašal bo marsikdo: Ali je to storiti s tem, da se u noč posluje, ali pa raje s tem, da bolj rano se vstaja? — Noč je namenjena spanju, dan odločen poslovanju. To se vidi po celi naravi. Kakor hitro sonce zahaja, vležejo se počivat vse vtudene stvari, potihnejo pevajoče in žvergoleče ptice pod nebom, kloni se bilje in cvetje počivat do ranega jutra.

Poslovica pa ima prav, ktera veli: *Rana ura zlata ura*, to je, zjuterni čas vdaja se najboljše koristnemu in resnobnemu poslovanju.

Zarano vstajati koristi pa:

Pervič telesnemu zdravju. Kdor dolgo spava, se olení, se omehkuži, se oslabí; tedaj škodje predolgo spanje *telesu* našemu.

Drugič je pa zarano vstajati tudi *duhu* hasnjivo. Duh je namreč zjutraj

1. Bolj *čil*. Spanje predašnje okrepčalo je dušo in telo, tedaj posluje človek urneje na jutro. Zjutrej se ložej učimo.

2. Zjutrej nas ne motijo še dnevne opravila.

3. Zjutrej smo mirni in zadovoljni; časa za delovanje pridobimo si več, ko zgodaj se dvignemo. Mnogo se dá poslovati, doveršiti; cel dan je pred nami. Kdor zgodaj vstaja, mu kruha ostaja.

So pa clo *stanovi*, kterim je neobhodno potrebno, da zgodaj vstajajo: Kmetovavci, lovci, vojaki, vozniki. Kako dobro tedaj, če od mladih nog že se vadimo, zarano vstajati in poslovati, ali učiti se pridno.

Zarano vstajanje ima pa tudi marsikaj *prijetnega*. Kako sladkó počivamo na večer, ko čutimo, da smo opravila svoje dokončali; to se pa toliko prej zgodi, kolikor prej smo bili začeli doveršivati jih. —

Kako lepa je vesoljna narava na jutro! Gledati zlatorudečo zoro in sončni izhod, slušati rano petje in žvergolenje ptic,

vživati čisti okrepčavni zrak, dihati pomladi ali poleti prijetni duh nebrojnih cvetlic itd., ali ne zasluži to, da nekoliko zgođeje ležiše popušamo? Tedaj

*Na večer zgodaj spat in tujtraj rano vstat,
Če dušo pa teló poživil' in krepčát.*

J. Šubic,

Drobtinčice.

* Po časopisih se bere, da je presvitli cesar novo *cesarsko pesem* v vsih jezicih, ki se v carevini avstrianskej govoré, že poterdil. Kmalo bomo toraj slušali tudi *slovensko prestavo*, ki ima veljati za vse slovenske dežele kot polnoverná prestava. Za ta prevod se je, kakor „Novice“ pišejo, nek rabilo 12 pesem, ki so bile v časnikih natisnjene ali v rokopisih na Dunaj poslane.

* Ker je visoko c. k. ministerstvo nauka zvedilo, da je v 3 letih 14 šolskih pomočnikov šolstvo zapustilo in v druge službe stopilo, je omenjeno ministerstvo v nekem razpisu izgovorilo, da sicer take odstopé zvediti je žalostno, da pa se smé pričakovati zmiraj več ljudskih učiteljev, če si bojo učitelji, kateheti in duhovni prizadevali, več fantov, ki so bistre glave in lepe obnaše, za šolstvo pridobiti in jih že ta čas, ko hodijo v ljudsko šolo, malo po malem pripravljati za prihodnji učiteljski stan.

Društvo sv. Mohora.

* Dalje so darovali za „družtveno matico“:

	Prenos:	198 fl.	24 kr.	sr.
P. Jaka, kaplan	2	„	—	„
Katnik Alojz, mestni kaplan	2	„	—	„
Kokic Jož., kaplan	—	„	30	„

ukupno: 202 fl. 54 kr. sr.

* Dalje so pristopili p. n. gospodi: 965. Švarc Franc in 966. Trunk Blaž, blagoslovca III. l. v Celovcu, 967. Pasler Ant., tergovec v Jesenicah, 968. Hladnjak Ivan, bogosl. IV. l. v Zagrebu, 969. Goslar Mavrici in 970. Pogačar Lorenc, bogosl. v Ljublani.

Odgovorni izdaj. in vredn. A. Einšpieler. Natisnil J. Leon u Celovcu.